

РОЗДІЛ III. КОНСТИТУЦІЙНЕ ТА МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 342.731

НЕУРЯДОВІ МІЖНАРОДНІ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СВОБОДИ ВІРОСПОВІДАННЯ

Биков О.М., к.ю.н., с.н.с.

Інститут законодавства Верховної Ради України

У статті розкрито особливості діяльності неурядових міжнародних організацій у сфері забезпечення свободи віросповідання в Україні. Особлива увага належить у дослідженні діяльності громадських організацій переважно нерелігійної спрямованості.

Ключові слова: релігія, свобода віросповідання, нерелігійні громадські організації, неурядові організації.

Быков А.М. НЕГОСУДАРСТВЕННЫЕ МЕЖДУНАРОДНЫЕ ОРГАНИЗАЦИИ И ИХ ВЛИЯНИЕ НА ОБЕСПЕЧЕНИЕ СВОБОДЫ ВЕРОИСПОВЕДАНИЯ / Институт законодательства Верховной Рады Украины, Украина

В статье раскрыты особенности деятельности негосударственных международных организаций в сфере обеспечения свободы вероисповедания в Украине. Особое внимание принадлежит исследованию деятельности общественных организаций преимущественно нерелигиозной направленности.

Ключевые слова: религия, свобода вероисповедания, нерелигиозные общественные организации, негосударственные организации.

Bykov A.M. NON-GOVERNMENTAL INTERNATIONAL ORGANIZATIONS AND THEIR IMPACT ON FREEDOM OF RELIGION / Institute of legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine, Ukraine

The article exposed the activities of non-governmental international organizations in the area of religious freedom in Ukraine. Particular attention is owned by the investigation activities of public organizations predominantly secular orientation.

Key words: religion, religious freedom, secular civil society organizations.

На сучасному етапі розвитку суспільства право на свободу совісті та віросповідання знайшло своє регламентування не тільки на рівні національних законодавств багатьох країн світу, але й закріплюється в багатьох міжнародно-правових документах. Сьогодні вже створено ефективний міжнародно-правовий механізм забезпечення свободи віросповідання, у функціонування якого все частіше приймають участь не тільки державні органи, але і недержавні (неурядові) міжнародні та національні організації. При цьому велика активність неурядових організацій, постійне зростання їх кількісного складу, що є характерною рисою сучасного етапу розвитку людства, сприяє підвищенню рівня популярності неурядових організацій в очах урядів і міжурядових організацій. Обрання Україною стратегічного курсу щодо інтеграції нашої держави у європейське співтовариство обумовлює необхідність держави сприяти неурядовим міжнародним організаціям щодо їх діяльності у сфері захисту права на свободу совісті та віросповідання в Україні, зокрема поглиблення взаємодії та подальшої конструктивної співпраці державних органів та неурядових організацій у зазначеній сфері.

Необхідно відзначити, що, незважаючи на особливу актуальність питання щодо ролі неурядових міжнародних організацій та їх впливу на забезпечення свободи віросповідання, у сучасній науковій літературі йому приділяється досить незначна

увага. У сучасній зарубіжній юридичній науці окремим його аспектам приділяли увагу Ю. Баскін, Ю. Безбородов, К. Борисов, Д. ван дер Вайвер, Т. Васильєва, М. Дженіс, К. Іванз, М. Іванз, Ю. Карлов, Д. Карлсон, Н. Лернер, Д. Літл, Б. Тахзіб, П. Тейлор, Д. Уїт та ін.

В Україні різні аспекти права на свободу совісті та віросповідання досліджували в основному фахівці з галузевого права: Ю. Кальниш, І. Компанієць, В. Малишко, М. Палій, В. Петрик, Г. Сергієнко, В. Сорокун, Л. Ярмол та інші. Проте, як вже зазначалось, беручи до уваги складність досліджуваної проблеми вона ще залишається дуже актуальною, оскільки ряд актуальних і практично значущих питань потребують подальшої розробки.

Метою цієї статті є аналіз особливостей діяльності неурядових міжнародних організацій у сфері забезпечення свободи віросповідання. При цьому основна увага буде приділена характеристиці громадських організацій переважно не релігійної спрямованості. Автор підтримує думку І.О. Білорус, яка підкреслює, що церкви не є об'єднаннями по інтересах, оскільки вони, з юридичної точки зору, є публічно-правовими корпораціями. Сьогодні вони є історично сформованими світоглядними співтовариствами [1, 145].

У класифікації організацій, що склалася закордоном, виокремлюють міжнародні, урядові і неурядові. Найбільш значними і впливовими міжнародними організаціями у сфері забезпечення прав і свобод людини є Рада Європи, Організація по економічному співробітництву та розвитку (ОЕСР), Організація по безпеці і співробітництву в Європі (ОБСЄ), у складі якої діє Експертна рада ОБСЄ з питань свободи совісті і віросповідання, Організація Об'єднаних Націй (ООН), у складі якої діють ЮНЕСКО і ЮНІСЕФ, Управління Верховного комісара ООН з прав людини та інші.

Головна особливість неурядових організацій – самоорганізація. Це означає, що організація створюється по ініціативі окремих або групи громадян, а не уряду або державних органів. Як зазначає І.О. Білоус, в аспекті міжнародного права «міжнародні неурядові організації як форма багатостороннього співробітництва громадських сил створюються громадськістю по необхідності та виникають із об'єктивних потреб реальних міжнародних відносин. На відміну від міжурядових організацій, компетенція яких залежить від волевиявлення суверенних і рівноправних держав-членів, що їх створили, та з моменту реєстрації статуту яких, виникає новий суб'єкт міжнародного права, створення міжнародних неурядових організацій подібних наслідків за собою не тягне. З моменту виникнення така організація не стає абсолютним суб'єктом міжнародного права у зв'язку з тим, що у якості творців міжнародних неурядових організацій виступають фізичні особи або об'єднання фізичних осіб, які не володіють, на відміну від держав, ознаками суверенності й рівноправності» [1, 145]. Неурядові організації відрізняються між собою своїми завданнями, статусом, походженням, структурою і системою фінансування. Міжнародні неурядові організації мають відділення в багатьох країнах. Це, наприклад, «Міжнародний комітет спасіння», «Лікарі без кордонів» (Medians Sans Frontieres), «Спасіть дітей» (Save the Children) та інші.

Серед міжнародних неурядових організацій, діяльність яких пов'язана з забезпеченням свободи віросповідання можна назвати такі: Міжнародної організації релігійної свободи (International Association for Religious Freedom (IARF)), «Міжнародна амністія» (Amnesty International), Ontario Consultants on Religions Tolerance (OCRT), American Atheists, Центр за закон і релігійну свободу (ЦЗРС) (Center for Law and Religious Freedom), Інститут державно-церковних досліджень Дж. М. Доусона (Institute of Church-State Studies), Центр щодо вивчення нових релігій, International Coalition for Religious Freedom, Разерфордівський інститут, Keston Institute, Коаліції зі свободи релігії та віросповідання «Осло» та інші. Окремі світові релігійні об'єднання мають

свої представництва при ООН, при цьому отримуючи статус неурядової організації при ООН (це, наприклад, Центр Шрі Чінмоя (з 1975 р.), Свідки Єгови (до 2001 р.)). При ООН діють і консультативні нерелігійні організації, такі як «Конго». На території України діють такі неурядові національні організації, як Українська Гельсінська спілка з прав людини, Інститут релігійної свободи та інші.

Відзначимо, що досить багато міжнародних неурядових організацій – це приватні гуманітарні організації, які здійснюють екстрену допомогу жертвам збройних і громадянських конфліктів або стихійних лих, реалізують програми економічного розвитку, допомоги бідним країнам чи регіонам. Неурядові організації мають приватні органи управління, частину фінансових засобів одержують від урядів, міжнародних організацій і фондів.

Існують також фахові організації, федерації й асоціації – це групи людей, які об'єдналися для захисту професійних інтересів або інтересів промислового сектора. Це асоціації вчителів, видавців, юристів, науковців, письменників, журналістів, лікарів, фермерів, соціальних працівників тощо [2, 24]. Окрім того, ефективно функціонують міжнародні фонди, рухи, альянси, товариства, які теж належать до міжнародних неурядових організацій.

Вважаємо, що найбільш ґрунтовно можна систематизувати міжнародних неурядових організацій у сфері забезпечення свободи віросповідання за напрямом діяльності або за назвою організації. Аналіз діяльності міжнародних неурядових організацій у сфері забезпечення свободи віросповідання показав, що діяльність деяких з таких міжнародних неурядових організацій у сфері забезпечення свободи віросповідання відбувається одночасно за кількома напрямками (наприклад, надання правової допомоги, захист соціальних прав тощо). Тому, на нашу думку, доцільно здійснювати систематизацію міжнародних неурядових організацій у сфері забезпечення свободи віросповідання за назвою організації в алфавітному порядку, а саме: 1) альянси; 2) асоціації; 3) комітети; 4) організації; 5) ради; 6) служби; 7) товариства; 8) федерації; 9) фонди; 10) фундації; 11) центри; 12) школи.

Як відзначає Дж. Донелі, неурядові організації діють як захисники жертв порушень прав людини, оприлюднюючи порушення й лобіюючи зміни в практичній діяльності держав і міжнародних організацій. Роль правозахисного режиму полягає в тому, що він, по-перше, робить захист всесвітньо визнаних прав людини центральним елементом свого призначення і мотивації своїх дій, і, по-друге, шляхом великих, інтенсивних і постійних зусиль досягає значних успіхів у реалізації цього прагнення [3, 212].

Доцільно вказати, що неурядові міжнародні організації, особливо релігійної спрямованості, відіграли помітну роль у примиренні раніше ворогуючих європейських народів. Так, за підтримки релігійних організацій відбулися акти примирення між Францією й Німеччиною та між Німеччиною й Польщею, а декларації взаємного прощення, запропоновані єпископатом, були підтримані мирянами. Міжхристиянські контакти та міжнародні програми обміну поряд з іншими заходами неурядових організацій відіграли помітну роль у зближенні сусідніх європейських народів, особливо одного віровизнання [4]. У цьому контексті також необхідно погодитись з думкою Т.І. Андрущенка, Ю.В. Бежа, які зазначають, що релігійні організації, дбаючи про консолідацію українського суспільства, мають докладати усіх зусиль до пошуку та узгодження інтересів віруючих і невіруючих громадян та їхніх об'єднань, досягнення взаєморозуміння та взаємної толерантності між ними, забезпечення міжконфесійної стабільності, запобігання виникненню конфліктів на релігійній основі, протистоянню церков, релігійних організацій), у тому числі в питаннях розподілу сфер їхнього впливу на території України тощо [5, 397].

Для ефективного забезпечення свободи віросповідання необхідна координація зусиль як державних, так і недержавних організацій. Загалом у теорії державного управління виділяються три форми взаємодії недержавних і державних організацій: 1) взаємодія з державною домінантою, коли фінансування й соціальні послуги надаються державою й органами влади, а громадські організації беруть участь у тих або інших заходах; 2) дуалістичні відносини: ситуація, коли держава й неурядові організації беруть участь у фінансуванні й наданні послуг; 3) партнерські взаємини: ситуація, коли відповідальні за фінансування послуг, які надаються населенню, неурядові організації.

Формами взаємодії неурядових організацій та державних організацій є: проведення загальних конференцій, прес-конференцій, круглих столів, виступи в ЗМІ; подання один одному інформації щодо діяльності в пріоритетній сфері; проведення спільних акцій, нарад; навчання партнерів основам соціальної роботи, обмін досвідом; надання послуг, що доповнюють гарантовані законом; проведення спільних (або за замовленням) досліджень проблеми.

Активна діяльність неурядових організацій в Україні стала можливою з набуттям незалежності та вибором демократичних перспектив розвитку. Неурядові організації, що стоять на сторожі прав та інтересів громадян, мають важливе значення для розбудови громадянського суспільства. Відповідно до статті 36 Конституції України громадяни України для здійснення та захисту своїх прав і свобод мають право на об'єднання в політичні партії та громадські організації. Стаття 3 Закону України «Про об'єднання громадян» визначає громадську організацію як «об'єднання громадян для задоволення та захисту своїх законних соціальних, економічних, творчих, вікових, національно-культурних, спортивних та інших спільних інтересів», а стаття 20 гарантує право «представляти і захищати свої законні інтереси та законні інтереси своїх членів (учасників) у державних та громадських органах» [6].

Стаття 8 Закону «Про об'єднання громадян» передбачає, що держава забезпечує додержання їх прав і законних інтересів, а втручання державних органів та службових осіб у діяльність об'єднань громадян, як і навпаки, втручання об'єднань громадян у діяльність державних органів, окрім випадків, які передбачені законом, не допускається.

Переважна більшість неурядових організацій, що створені та діють при міжнародних органах, має консультативний статус. Водночас, такий статус міжнародних неурядових організацій у сфері забезпечення свободи віросповідання дає їм можливість брати участь у роботі системи ООН і Ради Європи, хоча їх права при цьому різко обмежені в порівнянні з правами інших учасників. Міжнародні неурядові організації не мають права голосу, не виступають на пленарних засіданнях вищих органів міжнародних організацій, не беруть участі в голосуванні й т.д. Вони практично на рівні з офіційними делегаціями держав беруть участь у діяльності робочих груп різних комітетів з різноманітних питань, у тому числі щодо питань релігійної сфери, вносять власні пропозиції та зауваження щодо конференцій, змісту договорів і конвенцій. Наприклад, свого часу правозахисна міжнародна неурядова організація – Міжнародна амністія, спонукала ООН підготувати Конвенцію про заборону катувань; Міжнародна асоціація юристів разом із Міжнародним комітетом Червоного Хреста виступила ініціатором створення додаткових протоколів до Женевських гуманітарних конвенцій, Комітет з питань свободи релігії та віросповідання «Конго» здійснив внесок в обговорення і розробку міжнародних стандартів прав людини і документів з питання про свободу релігії та переконань, таких, як Конвенція про свободу релігії або переконань.

Українська держава робить перші кроки по шляху становлення демократичного суспільства, і всі його інституції перебувають у стані розбудови. Проте вже існують певні державні та національні механізми контролю за дотриманням прав людини. Це,

зокрема, підготовка спеціальних доповідей з даних питань, парламентські слухання, створення спеціальних органів, які відповідають за дотримання прав людини, координацію зусиль у напрямі забезпечення свободи віросповідання.

Удосконалення існуючих механізмів захисту прав людини та забезпечення свободи совісті та віросповідання на міжнародному рівні є дуже важливим чинником покращання ситуації з розв'язанням цих проблем у багатьох країнах. Зміцнення гарантій прав людини на міжнародному рівні особливо активно відбувалося протягом останніх сорока років.

Загальними шляхами використання міжнародних механізмів неурядовими організаціями України є: представлення в міжнародних організаціях і на міжнародних конференціях та зустрічах конкретних випадків порушення права свободи віросповідання, впровадження міжнародних норм у конкретній країні, тобто використання міжнародних норм та прецедентного права в діяльності на національному рівні.

Неурядовим організаціям уже з огляду на їх природу властиві свобода вираження думок, гнучкість дій і свобода пересування, що в певних умовах дає їм змогу вирішувати завдання, які не можуть і іноді навіть не хочуть вирішувати уряди і міжурядові організації [7, 314].

Неурядові організації повинні вивчати та розповсюджувати у своїх країнах міжнародні документи з прав людини та забезпечення свободи віросповідання. Використовуючи положення міжнародних документів, неурядові організації можуть здійснювати тиск на національні уряди з метою дотримання прав громадян, перегляду національного законодавства та приведення його положень у відповідність до міжнародних норм.

Отже, активна співпраця з міжнародними інституціями у сфері забезпечення свободи віросповідання, вивчення досвіду їх діяльності, безумовно, є актуальним для України. Налагодження міжнародного співробітництва у сфері забезпечення свободи віросповідання, державних структур та громадських організацій України з міжнародними неурядовими організаціями є, на нашу думку, важливою складовою механізму реалізації державної політики щодо свободи совісті та віросповідання в Україні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Білорус І.О. Правосуб'єктність міжнародних неурядових організацій в умовах глобалізації міжнародного економічного права: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.11 / Білорус І.О. – Х., 2005. – 219 с.
2. Заверико Н.В. Міжнародні організації у соціальній сфері / Н.В. Заверико // Практична психологія та соціальна робота. – 2001. – № 4. – С. 23 – 25.
3. Донеллі Джек. Права людини у міжнародній політиці / Джек Донеллі. – Львів: Кальварія. – 2004. – 280 с.
4. Бондаренко Д. Релігія та створення нової Європи / Д. Бондаренко // Дзеркало тижня. – 2003. – № 37 (462). – С. 17 – 21.
5. Громадські організації у дискурсі демократизації суспільства: монографія / В.П. Бех (голова редкол.), Г.О. Нестеренко (заст. голови) [та ін.]. – К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2011. – 680 с.
6. Про об'єднання громадян: Закон України від 16.06.1992 р. № 2460-XII // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.rada.gov.ua.
7. Левченко К.Б. Права жінок: зміст, стан та перспективи розвитку: монографія / К. Б. Левченко. – Харків: Вид-во НУВС, 2001. – 360 с.